

Vážení čitatelia,

v máji pred 103 rokmi sa v Kovačici na Dolnej zemi udiali dramatické udalosti, ktoré naplno odhalili podstatu maďarizačnej politiky šovinistickej uhorskej vlády. Súdny proces, ktorý nasledoval, sa významom oprávnene prirovnáva k tragickým udalostiam v Černovej. O kovačických udalostiach však slovenský čitateľ v Českej republike príliš nevie. Veríme, že touto prílohou zaplníme medzeru v našich vedomostiach. (red.)

Kovačický proces

Kovačica

*Kovačica, Kovačica, to je peknvo mesto,
Kovačici, Kovačici, pekní chlapci jesto,
ke ich jesto, nag ich jesto, ňi sa mi po volí,
ľem za ením, ľem za ením srd'iečko ma bolí.*

■ Mirjana Šišoláková

Takto vyzerá prvá sloha známej slovenskej ľudovej piesne v kovačickom nárečí. „Peknvo mesto“ leží v Banáte, časti Vojvodiny neďaleko Belehradu. Príchod Slovákov do týchto končín v 18. storočí nebol jednoduchý, ani priamočiary. Išlo zväčša o tzv. druhú alebo aj tretiu kolonizáciu. To znamená, že rodiny, ktoré prišli zo Slovenska na spustošené a z veľkej časti opustené územia Uhorska po období panovania Turkov, sa sťahovali od jedného zemepána k druhému, za lepšími prírodnými a výhodnejšími ekonomickými podmienkami. Časť Banátu, v ktorej leží aj Kovačica, poskytovala určité výhody. Bola to tzv. vojenská hranica. Prví osadníci dostali do užívania viac pôdy a boli na desať rokov oslobodení od daní. Keďže však šlo o pohraničné územie, muži od 18 do 50 rokov podliehali vojenskej povinnosti. Chodili na pravidelné vojenské cvičenia a až do šesťdesiatich ro-

kov museli byť schopní domácej služby. Armáda sa podpísala aj na svojráznej mape Kovačice. Jej ulice sú široké a pravouhlé, ako ich zamerali a vytýčili vojaci.

Prví Slováci prišli do Kovačice v roku 1803. V roku 1808 ich bolo tisíc, v roku 1900 – 4141. V publikácii Dr. Jána Marka „Prvé slovenské osadnícke rodiny v Kovačici“ (1995) je podrobne spracovaný ich pôvod. Ide zväčša o niekdajších obyvateľov Novohradu, ako aj dakedajšej Zvolenskej a Nitrianskej župy. Práve títo ľudia premenili svojimi rukami nevlúdne močaristé, maláriou zamorené územie na kvitnúci záhradu a obilnicu Srbska. A tunajší sedliaci urobili z Kovačice aj svetoznáme stredisko inšitných maliarov.

Prvá návšteva

Do Kovačice som sa po prvý raz dostala počas juhoslovanského vojnového kon-

Historická podoba kovačického kostola

fliktu začiatkom 90. rokov minulého storočia s delegáciou Slovenského syndikátu novinárov. Vtedy ešte žili aj Martin Jonáš a Zuzana Chalupová, originálni, nezameniteľní predstavitelia kovačického naivného umenia, u ktorých si podávali kľučky svetoví politickí lídri aj umelci. Nikdy nezabudnem na veľavýznamné slová Martina Jonáša, ktoré mi, okrem iného, povedal v rozhovore: „Lahko je byť Slovákom na Slovensku, ale skúste byť Slovákom tu...“ Alebo na to, ako mi Zuzana Chalupová, „mama ▶▶

▶ deti sveta“, ako ju volali, keď namaľovala obraz pre UNESCO, sama bezdetná, ukazovala malú Katku v ružovom kroji, ktorú môžeme nájsť takmer na každom jej obraze. Ani na to, ako svojrázne mi rozprávala a spievala nábožnú pieseň o Márii...

Počas krátkej návštevy – trvala necelý deň – sme, pravdaže, získali iba základné informácie o samotnej obci. Trvalo mi ešte vyše desať rokov, kým som sa dozvedela o **Kovačickom procese** a kým som sa do Kovačice dostala po druhý raz.

V roku 2006 ma oslovil jeden z popredných „predaugustových“ slovenských filozofov, dr. Andrej Kopčok, rodák z Báčskeho Petrovca a ponúkol mi spoluprácu na príprave podujatia k stému výročiu Kovačického procesu. Nevedela som o tejto udalosti takmer nič, pretože sa o nej v bývalej Juhoslávii ani v Československu veľmi nehovorilo, ani nepísalo. (Prvé zmienky sa v našej tlači objavili až po novembri 1989, z pera dnes už nebohého Andreja Kopčoka.) S touto udalosťou som sa potom oboznamovala postupne.

Farár Ján Čaplovič (1880 – 1925)

Prvý farár Ján Basalides prišiel do Kovačice zároveň s prvými osadníkmi z Ečky v roku 1803. Aj prvého učiteľa mali Kovačičania k dispozícii hneď v prvom roku prisťahovania. Bol to Ján Šimek, rodák z Turej Lúky. Popri tom, ako si stavali domy, stavali vlastnými rukami a z vlastných prostriedkov aj školu i faru a v roku 1805 začali budovať prvý kostol. Nový, väčší chrám si postavili v rokoch 1824 – 1828. K ich právam

Ján Čaplovič
ov. Gary

Farár Ján Čaplovič, ktorý stál v centre vtedajšieho diaľnia v Kovačici

patrilo aj to, že si sami vyberali kňazov a učiteľov. Tak aj v roku 1904 – v búrlivých voľbách si zvolili za farára Jána Čaploviča. Nebola to náhoda. Považovali ho za rodového Slováka a takého „vodcu“ potrebovali. V tom čase to už totiž

na mnohonárodnostnom území Uhorska vrelo a maďarské národy sa dožadovali národných, náboženských aj politických práv.

Ján Čaplovič zohral v cirkevnom, ale aj národnom a politickom živote Kovačičanov mimoriadnu úlohu. Pochádzal z Jasenovce. Jeho učiteľom v ľudovej škole bol iný významný jasenovský rodák, Matej Benčúr (Martin Kukučín). Na gymnázium začal chodiť v Kežmarku. Tu sa stal členom samovzdelávacieho študentského spolku „Kytka“. Spolok bol však ako „panslávsky“ trňom v oku úradom, a preto ho rozpustili a študentov vylúčili zo školy. Ján Čaplovič potom zmaturoval v Rimavskej Sobote. Nasledovali tri roky teologických štúdií v Šoproni a jeden rok na univerzite v Rostocku. Ako kaplán pôsobil v Martine, v roku 1903 si ho za farára zvolil evanjelický cirkevný zbor v Záríeči. Odtiaľ odišiel do Kovačice, kde pôsobil do konca života. Do dejín našich krajanov sa zapísal ako výnimočná osobnosť. O tom, že bol medzi svojimi naozaj obľúbený a vážený, svedčí aj to, že keď ho v Kovačickom procese suspendovali a tri roky nemohol vykonávať svoje povolanie, takže zostal bez prostriedkov, jeho cirkevníci ho podporovali. Starali sa aj o to, aby jeho rodina nehladovala.

Kovačický proces

V roku 1900 bolo podľa dobových prameňov zloženie obyvateľov Kovačice takéto: z celkového počtu 4546 bolo 212 Maďarov, 118 Nemcov, 19 Srbov, 11 Rumunov, 1 Chorvát, 45 príslušníkov „nekrajinskej“ národnosti a 4141 Slovákov. Podľa viery: 107 katolíkov, 44 grékokatolíkov, 28 pravoslávnych kresťanov, 69 kalvínov, 2 unitári, 85 Židov, 8 inej viery a 4143 evanjelikov augsburského vyznania. Do takéhoto prostredia prišiel v roku 1904 Ján Čaplovič. Hneď v nasledujúcich dvoch rokoch boli v krajine voľby a väčšina Kovačičanov vrátane Čaploviča bola za spoločného kandidáta Srbov a Slovákov, opozičného dr. Slavka Miletíča. I keď napokon nebol zvolený (podľa niektorých prameňov boli sfaľované zoznamy voličov), úrady začali represie proti „vykričaným Slovákom“. Z kroniky rodiny kovačického obchodníka Andreja Boboša: „Trvalo to celé tri roky a vyvrcholilo ono v roku 1907 v beštiálny a neslýchaný Kovačický proces len preto, že sme sa

opovážili hájiť si samým zákonom zabezpečujúce nám právo.“

Udalosti sa začali už v januári 1907, keď šesťnásť občanov podpísalo a farárovi Čaplovičovi odovzdalo žiadosť, aby sa v Kovačici raz mesačne konali služby po maďarsky.

Národné noviny, vychádzajúce v Turčianskom Sv. Martine o tom v roku 1908 napísali:

„Farár Ján Čaplovič predložil žiadosť presbyterstvu, potom cirkevnému konventu. Obe fora boli jednohlasne proti maďarským službám božím, lebo cirkevníci sú Slováci, Slováci vystavili kostol, udržiujú kňaza, školy atď. Z tých šestnástich (žiadateľov, pozn.red.) sú šiesti takí, ktorí lepšie vedia po slovensky. Sú to dve vdovy po farároch kovačických, jedna cirkevníčka z Radvane, jeden občan, ktorý ani k cirkvi nenáleží. Ostatní desiaty sú len náhodou na krátky čas v Kovačici. Presbytérium a konvent videli, žeby nebolo spravodlivé kvôli desiatim nestálym členom ukrátiť celú cirkev mesačne o jednu nedeľu. Zrejme tu bolo miešanie politiky do cirkvi.

Proti uzavretiu cirkve 16-ti petenti apellovali na seniorát, ktorý vec predložil biskupovi.

Biskup baňského dištriktu Gustáv Scholz naložil seniorovi Kramárovi zničiť uzavretie cirkve kovačickej, ačkoľvek i sám uznal, že ustanoviť reč bohoslužby je právom samej cirkve. Proti Čaplovičovi nariadil disciplinárku a rozkázal mu prvú nedeľu každého mesiaca držať maďarské služby Božie.

Farár poslúchol a oznámil maďarské služby Božie na 5. mája. Ľud zamedzil maďarské služby Božie tak, že spieval v chráme nábožné slovenské piesne. Pre tento nábožný spev išla inkvizícia celé leto a celú zimu a teraz na jar ide už trestný proces...“

Tolko citát z Národných novín. Vráťme sa však ešte k samotnej udalosti. Členovia cirkevného zboru sa na rozdiel od svojho farára rozhodli zmaríť služby Božie v maďarčine spevom. Ján Bolerác 2. mája 1907 po schôdzi presbyterov povedal:

„Kostol je naša dedovizeň, my si ho nedáme a nedopustíme maďarské služby Božie. Keby sme dali Maďarom len malý prst, vezmú nám celú ruku.“

Udalosti opísal na základe dobových prameňov súčasný kovačický novinár Ján Špringel v stati „Zápas duševných síl“:

„Dohodnutá akcia sa 5. mája 1907 osvedčila. Veriaci prišli do kostola a začali spievať slovenské nábožné piesne. Asi 40 občanov maďarskej národnosti opustilo kostol. Podobný proces sa vyvinul o dva týždne neskôr, na Turíce, 19. mája. Na zvonenie, ktoré po skončení slovenských bohoslužieb ohlasovalo bohoslužby v maďarčine, sa slovenskí veriaci vrátili do kostola a začali spievať nábožné piesne. Vtedy do kostola vtrhli palicami a revolvermi vyzbrojení prívrženci maďarských bohoslužieb na čele s hlavným slúžnym Imrem Žirošom. Keď sa im nepodarilo krikom a palicami vyhnať spievajúcich z kostola, pozvali na pomoc žandárov. Strážmajster s vytasenou šablňou a šiesti žandári s puškami sa vrhli na veriacich. Vulgárnymi nadávkami a bitkou sa ich snažili vytlačiť z kostola. Troch veriacich spúťali a okolo 60 zatknutých zahnali do obecného domu, kde ich vyšetrovali a bili. Bohoslužby v maďarčine musel potom plačúci farár odhaliť za zatvorenými dverami kostola, ktoré strážili žandári. V spomínaných daniach kovačický zbor viedla nie nenávisť voči Maďarom, ale obava, žeby v prípade vyhovenia žiadosti sa ďalej rozpínali.“

Maďarské besnenie

Samozrejme, že tieto udalosti mali súdnu dohru. Pojednávanie sa začalo 1. júla 1907. Obžalovaných bolo 106 osôb, z toho 97 postavili pred súd. Po mesiaci bolo pojednávanie prerušené a pokračovalo v nasledujúcom roku od 2. marca do 5. mája 1908. 56 osôb oslobodili, 35, z toho šesť žien, odsúdili do väzenia a na pokutu. Pre sedliakov však bolo nemalým trestom už to, že museli celý mesiac počas žatvy a potom počas orby a sejby sedieť na súde od rána do neskorého popoludnia, či už ako obžalovaní alebo ako svedkovia. Tresty boli od jedného do poltrefa mesiaca väzenia a od 30 do 100 korún pokuty. Ako znášali väzenie, o tom sa v rodinnej kronike obchodníka Andreja Boboša dočítame toto:

„Spomedzi odsúdených žien dostala moja žena najväčšiu pokutu – jeden

Pomník účastníkom kovačických udalostí

Kovačický evanjelický spevokol Jána Čaploviča

mesiac a 15 dní žalára a 50 korún pokuty. Tento žalár si odsedela v kovačickom okresnom väzení, kde bolo s ňou horšie zaobchádzané ako so zločincami. Mne ju bolo dovolené navštíviť len raz týždenne. Zhovárať sme sa mohli len v chodbe žalára vzdialení jeden od druhého pár krokov a v prítomnosti strážcu žalára Cesnaka. Naše dietky, ktoré si moja žena žiadala vidieť, som jednu nedel' u vzal sebou, ale bolo jej zabránené, aby ich len pohladkala a pobozkala. Ona sa chudina rozplakala a plakali sme všetci. Odišiel som s deťmi prv, ako nám vypršalo tých pár minút, ktoré sme mali povolené. Ale s Božou pomocou naši mučedníci túto nespravodlivú a ponižujúcu pokutu vydržali. Moja žena, i keď duševne zlomená, dostala sa predsa zdravá domov.“

Veľkou skúškou prešiel kovačický farár Ján Čaplovič. V kronike rodiny Bobošovcov sa o ňom píše:

„Najväčšia obeť za svoj slovenský ľud a svoje presvedčenie bol náš mladý farár Ján Čaplovič. Ved' celá táto štvanica konala sa vlastne pre neho. Jeho chceli naši neprajníci zničiť a znemožniť v Kovačici. Keď ho jeho farizejskí bratia suspendovali a on chudák so svojou rodinou ostal takmer bez prostriedkov, jeho mučitelia sa prerátali, lebo jeho cirkevníci nedali hladovať svojmu obľúbenému kazateľovi slova Božieho a po trojročnom mučeníckom a útrapami plnom živote predsa len tá pravda zvíťazila nad svetáckych a bezcitných jeho predstavených a on bol znovu uvedený do nášho chrámu na radosť a potešenie svojich veriacich. S týmto ale nebolo ešte zakončené prenasledovanie Slovákov v Kovačici.“

Ján Čaplovič vykonával svoj úrad znovu od 13. marca 1910.

Kovačické udalosti vo svete

Správy o udalostiach v Kovačici sa, samozrejme, dostali prostredníctvom dennej tlače aj na Slovensko, ba aj ďalej do sveta. Doma o nich písal mesačník Dolnozemskej Slovákov (založený v roku 1902 v Novom Sade) a na Slovensku vyšlo na túto tému v roku 1908 celé jedno číslo Národných novín. Veľkú pozornosť veno-

val tomuto procesu škótsky historik a publicista Seton-Watson, známy aj pod pseudonymom Scotus Viator. (Vieme, že sa venoval otázke postavenia národov a národností v Rakúsko-Uhorsku; informoval verejnosť na Západe o udalostiach v monarchii najmä v súvislostiach s potláčaním práv menšín.) Jeho správa vyšla v októbri 1908 v Londýne. Prostredníctvom Svetozára Hurbana Vajanského sa o proteste Kovačičanov dozvedeli aj v ruskej tlači. Naši krajanovia v bývalej Juhoslávii si udalosti pripomínali pri ich okrúhlym výročí, ale ako som už spomenula, na Slovensku sa o nich začalo znovu písať a hovoriť až v 90. rokoch minulého storočia. Bol to práve už spomínaný Andrej Kopčok, ktorý v máji 1995 uverejnil v Literárnom týždenníku rozsiahly materiál pod názvom „Kovačica prehovorila“. V roku 1996 uverejnil ten istý autor v Historickej revue príspevok „Kovačický proces – predchodca a súčasník drámy v Černoveji“. K téme sa vyjadril aj vnuk farára Jána Čaploviča, historik Dušan Čaplovič v stati „Osmičky v našich dejinách“ (1998). Medzi našimi krajanmi najväčšiu pozornosť štúdiu historických dokumentov venoval a najpodrobnejšie spracoval udalosti novinár Ján Špringel z Kovačice.

Druhá návšteva v Kovačici

V dňoch 16. až 20. mája 2007 si Kovačičania pripomenuli sté výročie spomínaných udalostí zároveň so 110. výročím narodenia významnej kovačickej osobnosti, spoluzakladateľa Matice slovenskej v Juhoslávii, fašistami zavraždeného JUDr. Jána Bulíka. Podujatie pod názvom „Odkaz predkov“ zahŕňalo dve sympóziá, odhalenie pamätnej tabule Jánovi Bulíkovi v Belehrade a pomníka účastníkom procesu v Kovačici, výstavy a kultúrne podujatia, ako aj slávnostné služby Božie v tamojšom chráme. Na príprave a priebehu sa okrem domácich organizácií a spolkov podieľali aj oficiálne miesta v Srbsku a na Slovensku, ako aj Veľvyslanectvo Slovenskej republiky v Belehrade. Na sympóziách prednášali historici a odzneli aj spomienky potomkov priamych účastníkov. Hostom podujatia bol podpredseda vlády SR Dušan Čaplovič, ktorý predniesol úvodný referát. Pre chorobu však už nemohol prísť iniciátor tohto diania, Andrej Kopčok. Aj z jeho poverenia som absolvovala svoju druhú návštevu

Kovačice. Po nej sa mi táto úhladná obec stala už dôverne známym miestom s bohatou a obdivuhodnou históriou.

Medzitým si naši krajanovia v Srbskej republike v roku 2009 pripomenuli 90. výročie založenia gymnázia v Báčskom Petrovci, prvého slovenského gymnázia mimo územia Slovenska a 60 rokov časopisu Hlas ľudu. Vysoká úroveň ich kultúrneho, politického, spoločenského, ale aj každodenného života na mnohonárodnostnom a multikultúrnom území je dôkazom, že aj v takomto prostredí sa dá spolunažívať s inými a pritom si zachovať vlastnú identitu. Pravdaže, nešlo by to bez podpory srbských republikových a vojvodinských orgánov, ani bez podpory pôvodnej vlasti. Ale ani bez zachovania odkazu predkov, kam patrí aj Kovačický proces.

Použitá literatúra:

Kovačický proces, Kovačica – Pančevo 2007

Andrej Kopčok: Kovačica prehovorila, Literárny týždenník Bratislava, 26. máj 1995

Andrej Kopčok: Kovačický proces – predchodca a súčasník drámy v Černoveji, Historická revue Bratislava, 1996

Ján Špringel: Zápas duševných síl. Národné povedomie kovačických Slovákov v povestnom Kovačickom procese 1907 – 1908, /uverejnené v publikácii Kovačický proces, 2007/

Príspevky zo sympózia Odkazy predkov, Kovačica 2007

Dr. Ján Marko: Prvé slovenské osadnícke rodiny v Kovačici, Nový Sad-Kovačica 1995

Ján Špringel: Krátky slovník nárečia slovenského kovačického, Bratislava, 2004

Dr. Ján Sirácky: Sťahovanie Slovákov na Dolnú zem v 18. a 19. storočí, MS v Martine 1971

Archív dr. Andreja Kopčoka

■ *Autorka je publicistka z Bratislavy, ktorá sa narodila v Juhoslávii.*

Snímky: archív (str. 1, 2) Ján Špringel (str. 3)

**Príloha Historické listy 1/2010
bola vydaná i za podpory Úradu
pre Slovákov žijúcich v zahraničí**